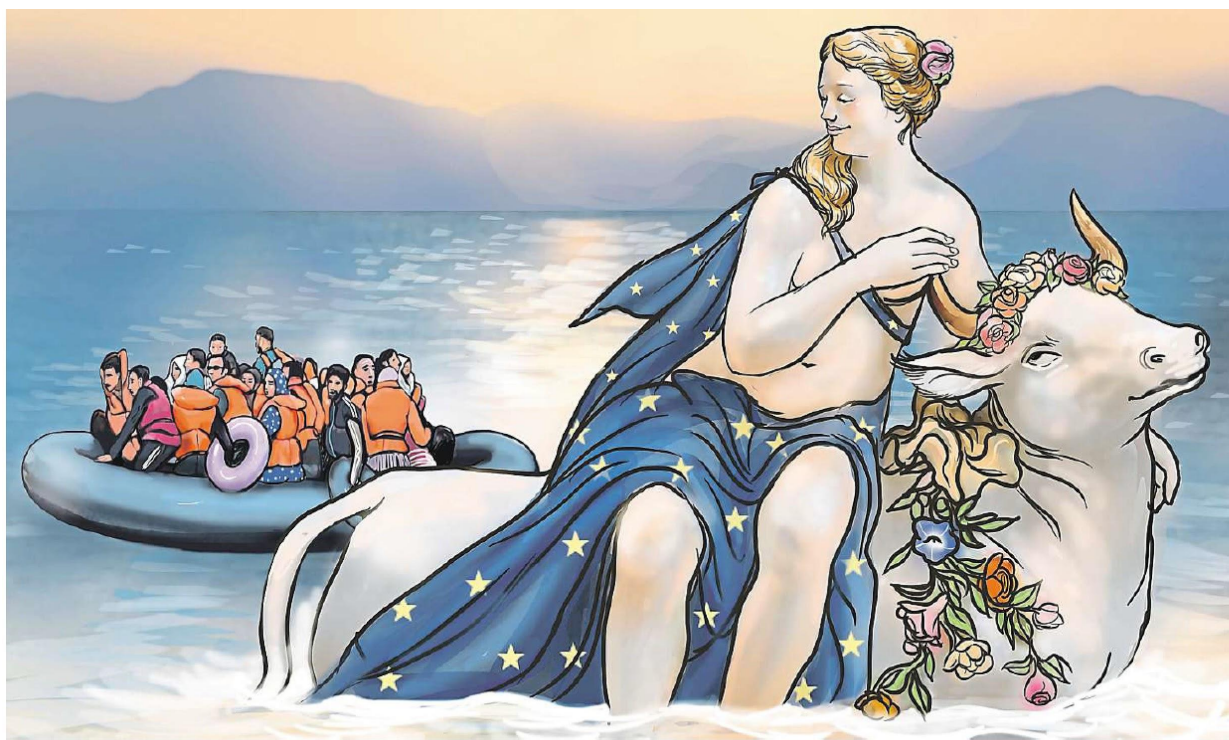

KRESBA LELA GEISLEROVÁ

Přetřesení světa

Zrychlující se proměna světa otřásá kolektivními identitami a mění naše vztahy k druhým i k sobě navzájem

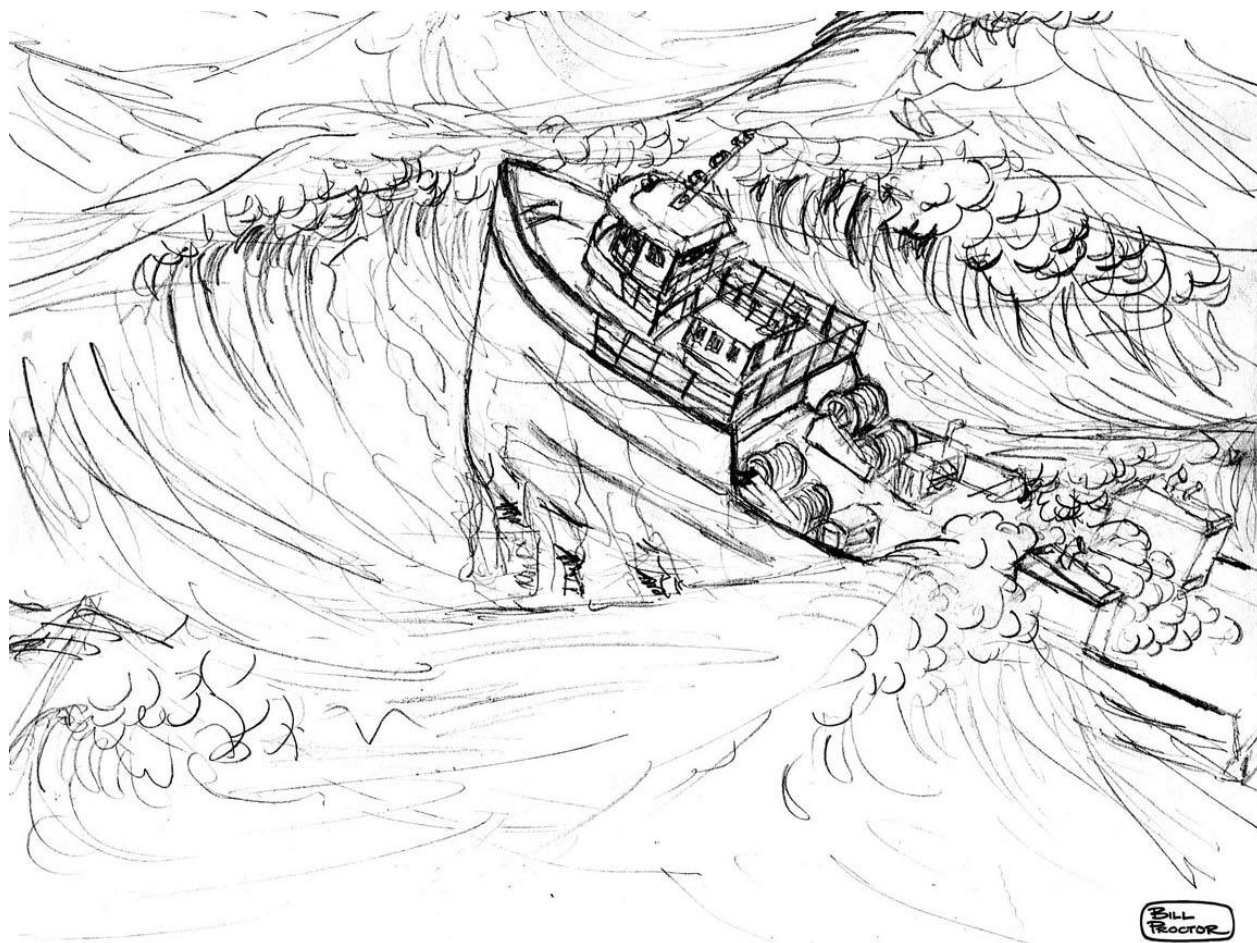
Vztah k muslimům nebo spíš k obrazu, který si o nich vytváříme, připomíná kolektivní psychózu vůči Židům, která zachvátila většinu Evropanů před druhou světovou válkou. Sebereflexe nad tím, že nenávist a předsudky čím dál rychleji přesměrováváme z jedné skupiny na druhou, se nekoná. Ještě v roce 2011 topila část médií pod kotlem všeobecného zděšení z romského teroru, později strachu z uprchlické tsunami, dnes se lidé na sociálních sítích předhánějí v kolektivním obviňování muslimské svoloče. Jasný a rychlý názor na islám mají i jinak rozumní lidé. Byť se neopírá o studie arabistů, orientalistů, religionistů, sociálních antropologů či odborníků na islám, kteří jsou v podezření komplotu s objektem svého studia.

Prezident se opájí konspiračními teoriemi o organizované invazi. Politici se fotí se zbraněmi, používají válečné metafory a ozbrojují národ. Úvahy nad reálnou schopností pistolníků zabránit teroristickému útoku, snižující se statistikou kriminality nebo negativními efekty v podpoře militantních skupin a domobran od nich nečekejte. Čekajte hesla „Bezpečnost země je ohrožena, musíme se bránit.“

Jistěže jde zčásti o reakci na vnější události, ale úplně se pomíjí princip přiměřenosti nebo úvaha nad tím, jestli naše vztahy k lidem tam venku, k evropským partnerům, uprchlíkům, Rusům, Ukrajincům, Američanům, černochoům, Číňanům, ale i k našim sousedům, neziskovkám nebo lidem s hendikepem, nevypovídají víc o nás, než o nich. Vztah k jiným utváří především nás samotné. Je výrazem kompenzací a strategií jak uspět mezi ostatními, ale také jak podepřít vlastní důstojnost a obstát sami před sebou. Špatně zvolené strategie přitom mohou napáchat reálné zlo na druhých i v našich vlastních duších.

Do nejistých vod

Lidé v Česku a v dalších vyspělých zemích, založených na principech liberální demokracie a hodnotách lidských práv, ztrácejí víru ve své schopnosti i vlastní budoucnost a začínají se utápět ve vnitřních animozitách a nejistotě. Postkomunistické země se uzavírají sami do sebe. Místo zakotvení v bezpečném přístavu Evropy, kde jejich občané chtěli nakupovat a užívat si dovolené, dorazili do světa, kde se část jejich politiků neumí ani domluvit, kde řeší spoustu vlastních problémů a dívají se na ně trochu skrze prsty. Politické ambice Česka a dalších nových členů se často vyčerpávají bojem za lepší máslo nebo ochranu před dovozem uprchlíků, což velké části jejich voličů stačí. Zbytek je pro ně diktát Bruselu.

Jenže do nejistých vod začala vplouvat celá euroatlantická flotila. A není náhodou, že největšími otřesy procházejí Spojené státy a Velká Británie, které byly považovány za vlajkové lodě liberálních demokracií. Obyvatelé vyspělých zemí podle průzkumů sice stále patří k nejspokojenějším lidem planety, v otázce na budoucnost své země nebo svých dětí se ale řadí mezi největší pesimisty. Podle mezinárodního průzkumu Ipsos Mori skončila většina z nich v té skeptičtější polovině; Francie, Itálie, Španělsko či Belgie se ocitnuly na jejím chvostu. Přesně na opačné straně než Indie, Čína, Indonésie nebo Peru, které před nedávnem patřily k nejméně rozvinutým zemím.

Svět se pro nás stává čím dál složitější a budoucí vývoj hůře předvídatelný. „Klasická věda zdůrazňovala řád a stabilitu. Nyní naopak vidíme fluktuace, nestabilitu, vícenásobné možnosti a omezenou předvídatelnost na všech úrovních pozorování,“ napsal chemik a filozof Ilja Prigogin už před dvaceti lety v knize Konec jistoty. „Budoucnost už není dána,“ uzavírá v pozdější knize. „Náš svět jej světem kontinuální „konstrukce“ ovládaným zákony pravděpodobnosti a nikoli „automatismu“, jako dříve. Jsme vedeni ze světa „bytí“ do světa „uskutečňování“ a „stávání se“.

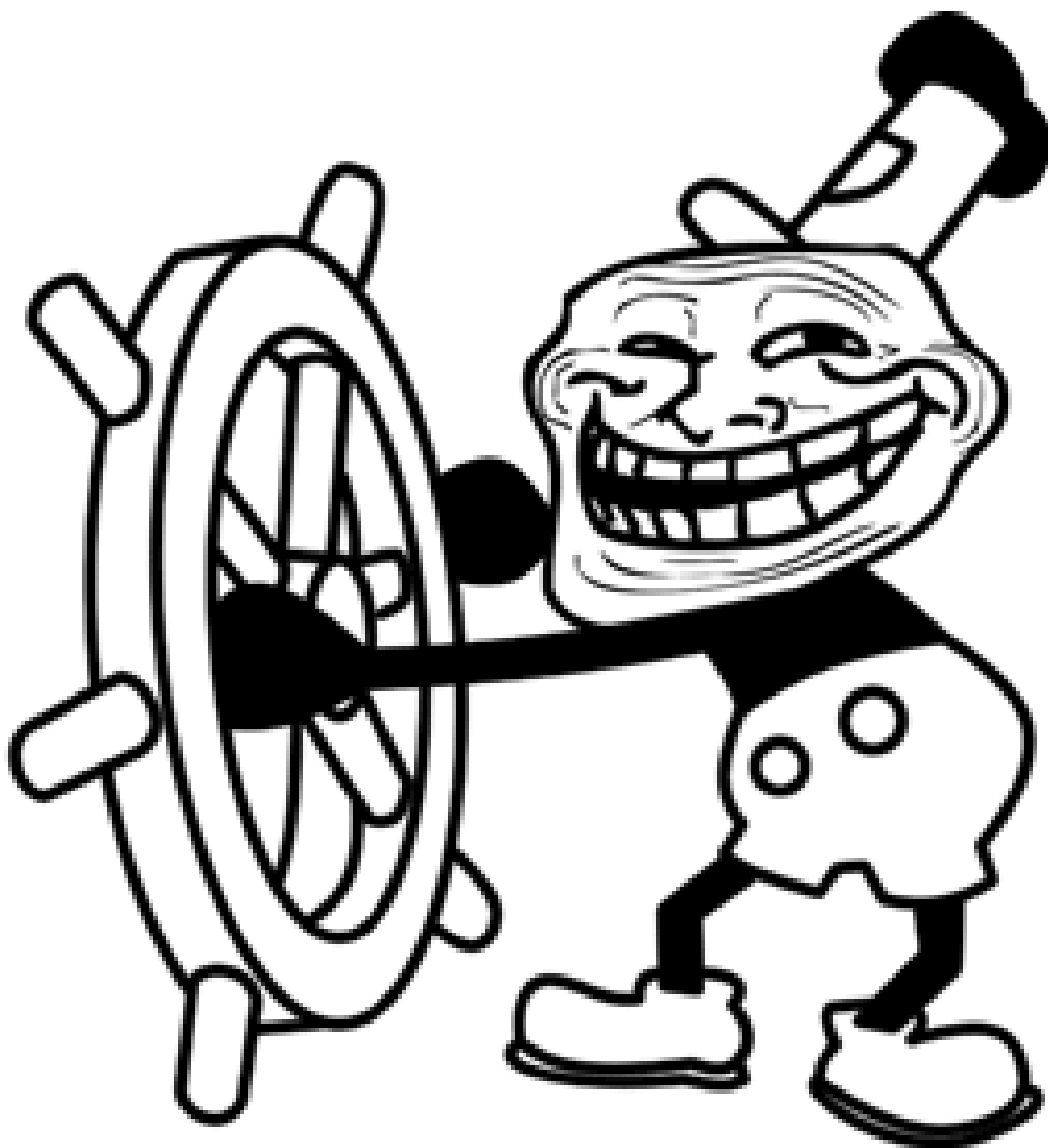
Západ navíc trpí deziluzí a znejistěním kvůli negativním důsledkům zásahů v Afghánistánu, Iráku či Libyi a zvrátům následujícím po Arabském jaru. Na mezinárodní scéně nelibě pozoruje iredentistické akce nově sebevědomého Ruska a jeho působení v Sýrii a ocitá se v zajetí vývoje událostí, které je schopen čím dál méně kontrolovat.

Naši sebedůvěru podkopává také neschopnost rozumět a odhadovat vývoj uvnitř vlastních společností. Přichází nárazy v podobě zvolení Trumpa či vystoupení Velké Británie z EU, které se většinově neočekávaly v žádném z táborů. Nenaplnují se ale ani pesimistické scénáře, stavěné podle zdánlivých nově vzniklých pravidelností, z nichž se pokoušíme vyčíst další trend. V Rakousku nezvítězil kandidát Svobodných Hofer, ve Francii Le Penová, preference AFD klesají a šance Angely Merkelové na znovuzvolení v křesle kancléřky se zvyšují.

Zároveň jako bychom vyčerpali zdroje imaginace vlastní budoucnosti. Populisté vyhrávají volby s hesly, ve kterých slibují zastavit čas, respektive vrátit ho do skvělé minulosti. Jako bychom ztráceli společný horizont. Dřívější sny a cíle se naplňují, ale přináší i spoustu negativních efektů. Sen o vymanění většiny lidí z chudoby nepřináší s dalším zlepšováním jejich materiální situace o moc víc spokojenosti a chudoba se v rámci společnosti stala relativní. Sen o otevřených hranicích se pro část lidí proměnil v noční můru. Sen o všeobecné dostupnosti informací a možnosti jejich nekontrolovaného šíření zmutoval do informačního Bábelu, ve kterém si každý vybírá a čte, co se mu hodí. Sen o propojení a zmenšení světa vede k většímu srovnávání a vymezování, nehledě na to, že je zdrojem více děsuplných zpráv z druhého konce světa, které se nás najednou více dotýkají. Sen o všeobecné aktivní společnosti se vybíjí ve virtuálním souboji mezi virtuálními názory protilehlých táborů. Mohli bychom pokračovat.

Vůbec tím nechci říct, že je vše špatně a svět se obrací naruby. Spíš to, že s rostoucí komplexitou a plánováním si jsme daleko víc vědomi rizik a nezamýšlených důsledků, jak o nich mluvil Ulrich Beck. Budoucnost je pro nás hlavně prostor pro usměrňování rizik, které dnes řídí obavy společnosti, média a rozhodování politiků ještě dřív, než se cokoliv stane. Jsme posedlí vlastní bezpečností a vědomí, že možná uděláme špatný krok, vede k tomu, že zůstáváme stát. Stáváme se tak snadnou kořistí politiků, kteří varují před budoucími hrozbami a potencionálními

apokalypsami, i velmocenských choutek států poháněných dějinnými komplexy a nově se probouzejícím nacionalismem.

My proti druhým

Jen máloco dnes vzbuzuje tolik emocí jako téma migrace a uprchlíků. Představuje jednak reálný problém, jednak projekční pole imaginace, do něhož promítáme úzkost z vlastní budoucnosti. Střetává se v něm princip solidarity „s vlastními“ s principem ochrany lidí, kteří přicházejí z válečných oblastí nebo autoritářských režimů, kde je kvůli jejich politickému či náboženskému přesvědčení ohrožen jejich život. V širším smyslu si na něm řešíme otázky vlastní identity,

zachování kontinuity a společenské koheze a otázky univerzality lidských práv a principů liberální společnosti.

Problém je, že téma migrace vzdoruje racionálním argumentům. Otázka kvót se stala politickým vehikulem, které vám může přihrát popularitu nebo vás potopit. Smysl pro míru a proporce, solidaritu s dalšími státy EU či schopnost reálně migraci zvládat jako doposud, jsou mimo diskuzi a politici jenom dál přitápí pod kotlem. Není prostor pro debatu o řízené migraci, nepřijmeme ani jednoho uprchlíka! Iracionalita je živena fantaziemi o (multi)kulturní válce zuřící za našimi hranicemi a strachem z přemožení cizí (islámskou) kulturou, která usiluje o zničení naší civilizace.

Ztotožnění muslimů s teroristy je těžkotonážní argument, asi stejně jako tvrzení, že všichni Norové jsou stejně pošahaní jako Anders Breivik, Irové jsou teroristi nebo, že jsou Češi zloději. Samozřejmě, že víme, že všichni takoví nejsou, ale pusťte si je do krámu! Proti něčemu takovému se těžko bojuje. Ale představte si národ, který si to o Norech a Irech myslí a začne se proti nim vyzbrojovat. Co to o něm vypovídá?

Proces vytváření kolektivní viny a ztotožnění druhých lidí se zlem, zvířaty a podřadnými bytostmi, je cesta vedoucí ke zločinům proti lidskosti. Vymezení proti žadatelům o azyl nebo v širším smyslu vůči všem migrantům jako nebezpečným vetřelcům je způsob, kterým zároveň vytváříme nové společenství. Nás lepších Čechů proti těm horším venku. Jsme ale opravdu lepší? Samozřejmě, že jsme lepší, jsme nejlepší! Ale jsme všichni nejlepší? A jsou oni všichni horší? Kdo nesouhlasí s tím, že jsme všichni nejlepší, je vlastizrádce a zaslouží zastřelit!

Ztotožnění jedince s národem je v moderní společnosti něco na způsob biologické potřeby. Potřebujeme se vymezit a najít své místo mezi ostatními národy. Potřeba našeho radikálního vymezení (nechceme ani jednoho!) může souviset s reakcí na rostoucí vnitřní diverzitu, kdy se setkáváme s více Vietnamci a Ukrajinci a v každém větším městě máme kebabárnu. Zároveň jsme členem Severoatlantické aliance, Evropské unie, a díky všeprostupujícím médiím i širšího světa, odkud k nám přicházejí znepokojující zprávy. Radikální vymezení vůči světu tam venku tak může být vyjádřením obav o narušení naší křehké identity a potřebou uklidnit se mezi svými.

Posílení významu českého etnického a kulturního fenotypu je ale zároveň kompenzační funkcí části společnosti, která si tím dodává na důležitosti a ustavuje se jako nadřazená kasta vůči „našim“ menšinám. Patřit k Čechům (Moravanům, Slezanům) je totiž pozitivní hodnota sama o sobě, takže Vietnamcům a Ukrajincům klidně můžeme tykat a Romové ať nám radši nelezou na oči.

Nejsme v tom sami

Probouzení národů a rekonstrukce národních mýtů probíhá napříč celým glóblem. V Indii, Číně, Japonsku, Rusku, USA, Francii, Británii, Etiopii... Je reakcí na zvyšující se propojenost světa a glajštaltující globalizaci a zároveň řetězovou reakcí států na pocíťovaná ohrožení (nacionalizaci a reálnou militarizaci) jiných států. Ruska vůči Nato, Nato vůči Rusku, Japonska a Vietnamu vůči Číně, Indie vůči Pakistánu atd. Jde o nebezpečnou konfiguraci. Prudký rozvoj třetího světa a migrace do měst rýsuje nové potencionální konflikty uvnitř států.

Konflikty mezi národy a etniky či různými společenskými třídami přitom nejsou vyjádřením soupeřící různosti, ale reakcí na přiblížení a potřebou vymezit se a bránit proti reálným i imaginárním ohrožením. Podobný proces byl podle norského antropologa Thomase Eriksena spouštěčem války v Jugoslávii. „Mezi Srby a Chorvaty panoval od roku 1945 mír a bylo možné zaznamenat i vysoký počet smíšených manželství. Srbové a Chorvati mluvili dialekty téhož jazyka. Asi největší kulturní rozdíl mezi těmito skupinami spočíval v odlišných variantách křesťanství a ve faktu, že používaly odlišné psané písmo (Srbové jsou pravoslavní a používají

cyrilici, zatímco katoličtí Chorvati píší latinkou). Po propuknutí války v roce 1991 se nicméně opakovaně zdůrazňovalo, že tyto skupiny jsou neslučitelné a kulturně nekompatibilní; Srbové tvrdili, že Chorvati jsou fašisti a Chorvati označovali Srby za imperialisty,“ píše Erikson v knize Etnicita a nacionalismus.

K podobným procesům pak podle něj docházelo i o několik let později na bosenském venkově, kde „vesničané vyznávající tři různá náboženství žili bok po boku od nepaměti. Etnické hranice, skryté po celá desetiletí, byly aktivovány; po dvě generace irelevantní kulturní rozdíly byly „odhaleny“ a zdůrazňovány coby důkaz nemožnosti soužití těchto skupin.“

Hon za identitami se rozbíhá nanovo a s ním i odhalování staronových neslučitelností. Západoevropské státy se potýkají s reálným problémem radikalizace druhé a třetí generace muslimů, kteří se při objevování vlastní identity nechávají svést propagandou extremistických kazatelů v mešitách a na sociálních sítích. Část Evropanů zase „objevuje“ neslučitelnost islámu s vlastní kulturou v dokonalé nepřímé úměrnosti: čím méně muslimů v dané zemi je, tím větší distinkci vůči islámu její obyvatelé pociťují.

Velké části majorit euroatlantických zemí zároveň trpí ekonomickou stagnací či zhoršováním kvality života. Asi nejvýmluvnější jsou v tomto ohledu analýzy úpadku britských postindustriálních regionů a jejich volby pro Brexit nebo zvyšující se mortality bělochů se středním a nižším vzděláním, která fungovala jako bezpečný predikátor pro volbu Donalda Trumpa. Obě skupiny na tom přitom nejsou ani co do příjmů či zaměstnanosti hůře než jejich protějšky kdekoli jinde, snaží se ale udržet status quo a zachovat si vlastní důstojnost. Chudoba je relativní.

Euroatlantické majority navíc trpí úzkostí z vlastního demografického vývoje a přemožení jinými. Není náhodou, že ve spojení s uprchlíky patří k nejfrekventovanějším tématům řeči o silných urostlých mladících a znásilnění. A není náhodou, že papež v rozhovoru pro týdeník Corriera della Sera prohlásil, že Evropa je jako Sára, neplodná žena Abraháma, kterou uprchlíci oplodní. V řeči metafor, kterými žijeme, jsou národ a Evropa tělo a žena. Nebo také nedobytná pevnost.

Migrace pro nás představuje reálnou hrozbu. Klimatické změny, bohatnutí chudých států a zvyšující se mobilita jejich obyvatel bude hnát k břehům Evropy čím dál více lidí. Podle bulharského politologa Ivana Krasteva je migrace revolucí 21. století. Aktivní lidé už nechtějí měnit systém ve svých zemích, protože daleko snadnější je pro ně vyměnit zemi, kde budou žít.

Evropa se pak v reakci na nápor uprchlíků a migrantů může proměnit ve stárnoucí kontrarevoluční velmoc. Se vším, co si pod tím dokážeme představit. Nebo se postaví za principy, na kterých stojí: svobodu vyznání, vnitřní různorodost, vzájemnou solidaritu a toleranci k jiným. A zároveň bude řídit migrační tok a neuzavře se, a bude tyto hodnoty šířit mezi ostatní. Protože je skvělá a jedinečná a je dobrou vizí pro tento svět.

Musíme se přizpůsobit

Je ale třeba přiznat si několik věcí. Západ pozvolna ztrácí moc a vliv v mezinárodním systému ve prospěch nových velmocí, které začínají uplatňovat svoji váhu v mezinárodní politice a snaze překreslit hospodářský systém narýsovaný po válce Západem. Mezi nejrychleji rostoucími ekonomikami jsou dnes africké či jihoasijské země jako Myanmar, Vietnam, Pobřeží slonoviny, Tanzanie či Senegal, ale především Čína, Indie či Turecko. Tyto ekonomiky zčásti převzaly tržní model Západu, ale rebrandovaly ho podle potřeb vlastní ideologie a nacionalismu. Přitažlivost prosperujícího Západu jako šířitele principů otevřeného trhu a demokracie tak postupně ztrácí na svém lesku.

Obyvatelé zemí Evropské unie, Spojených států či Japonska sice stále dosahují několikanásobně vyšších výdělků než světový průměr a představují téměř čtyřicet procent světového HDP v přepočtení na paritu kupní síly. Ještě v roce 1980 to ale podle Financial Times bylo šedesát procent. A podle předpovědi Ipsos Mori předběhnou státy E7 (Čína, Indie, Brazílie, Rusko, Indonésie, Mexiko a Turecko) v roce 2030 celkovou velikost ekonomik i jejich přepočet na kupní sílu na obyvatele států dnešní G7 (Francie, Itálie, Japonsko, Kanada, Německo, Spojené království a USA). Dvě třetiny světových středních tříd budou žít ve stejném roce v Asii.

Moderní průmyslová společnost je postavená na neustálém zlepšování, zefektivňování a přestavování ekonomiky a společenských celků, které se tomuto principu přizpůsobují. Pokud budeme vycházet z klasických tezí Maxe Webera či Charlese Taylora, ve kterých kapitalistický duch převzal étos zásluhovosti jako výsledku vlastní píce a racionálně rozvrhované činnosti, narazila západní společnost na svoje limity. Neustálé transformace ekonomických aktivit a na ně navázané rozpouštění tradičních společenských forem je totiž podmíněno společenskou smlouvou zlepšování životů zejména těch, kterých se změna týká. Průmyslová společnost tak začíná drhnout v momentě, kdy budou větší společenské a profesní třídy trpět dlouhodobou stagnací či zhoršováním situace bez výhledu na její zlepšení.

Neděje se to poprvé. Z menších krizí se západ vždycky vylízal, ale výsledkem poslední velké krize byla světová válka a vznik bipolárního světa. Poučením svobodného Západu bylo vybudování otevřeného hospodářského a politického systému, založeného na spolupráci a vědomém potlačení antagonismů, které válce předcházely. Dnešní ekonomičtí protekcionisté, novodobí nacionalisté, autokraté, populisté a vynálezci neliberálních a suverénních demokracií jakoby tuhle lekci zapomněli.

Z globální perspektivy, pohledu na naši kulatou Zemi rotující vesmírem, a nesmějte se, je to podstatná perspektiva, jde o vyrovnání vztahů se zbytkem světa. Lepší život Evropanů a Američanů vždy byl a stále je založen na využívání pracovní síly a přírodních zdrojů jiných. Obyvatelé českých zemí sice neměli kolonie, ale vždycky se s ostatními vezli.

Musíme udělat to, co chceme po jiných. Přizpůsobit se. S uprchlíky dorazil do Česka svět a my ho nechali stát za dveřmi. Vytvoření přiměřeného vztahu k cizincům, k našim partnerům, i k našim nepřítelům je přitom otázkou přežití, jak v rámci Evropy, tak v širším světě. Neznamená to, že přijmeme všechny, nepoučíme se z chyb západních demokracií, ale že určíme míru toho, co je možné a správné.

Jsme všichni na jedné lodi. Alternativou je, že se necháme zalígnovat za ostatní plot a spokojíme se sněním hyperaktivního hokynáře, který mění názory podle toho, jak zrovna zafouká vítr.